

ΓΕΝΙΚΑ



Ὁ ἱστορικός Προκόπιος, ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ὡς καί ἄλλοι ἱστορικοί ἀφιερώνουν πολλές καί πολυτίμους σελίδας εἰς πληροφορίας διὰ τήν Παναγίαν τῶν Βλαχερνῶν, ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἀπό τόν 5ον αἰῶνα κέντρον πολλῶν πνευματικῶν καί θρησκευτικῶν ἀνατάσεων.

Ἡ χάρις καί ἡ εὐλογία τῆς Θεοτόκου, τῆς Παναμώμου Μητρός τῶν ὄλων ἠλέκτρισεν ὀλόκληρον τήν περιοχήν, ἡ ὁποία ἔφερε τήν ὡς ἄνω ὀνομασίαν. Τείχη, Συνοικία, Ἀνάκτορα καί Ναοί ἐτιμῶντο διὰ τοῦ ἱστορικοῦ ὀνόματος Βλαχέρναι.

Ἡ εὐσέβεια καί ἡ πίστις τῶν κατοίκων τῆς Πόλεως, ἀλλά καί τῶν Βασιλέων αὐτῶν, διὰ τήν εὐλογημένην αὐτήν περιοχήν τῆς Πόλεως, ἦτο ἀπερίγραπτος καί ἰδιατέρως ἐντυπωσιακή. Ἐδῶ τό πρῶτον ἠκούσθησαν οἱ ἐπινίκιοι ὕμνοι τῆς Ἐκκλησίας καί ἐδῶ ἡ Μήτηρ Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ ἐφύλαξε τήν τιμίαν ἐσθῆτα καί ζώνην τῆς Θεοτόκου καί ὄλα τά λοιπά ὄσια καί ἱερά ὡς πολύτιμον παρακαταθήκην τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας. Ἐδῶ τό πρῶτον ἀντήχησεν ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος, διὰ νά ἀποτελέσῃ ἰδιαίτερον σύμβολον εἰς τήν πίστιν καί τήν ζωήν τοῦ εὐσεβοῦς ἡμῶν Γένους.

Εἰς τὰς Βλαχέρνας ἔστησαν οἱ Βασιλεῖς κατὰ καιροῦς θυσιαστήρια καὶ ἀγιάσματα καὶ ὁ Λαὸς συνεχῶς ἐλάμβανε λουόμενος τὰς ἰάσεις ἐκ τῆς θαυματουργοῦ μαρμαρίνης Εἰκό-
νος τῆς Θεοτόκου.

Ἀλλὰ καὶ σήμερον ἀκόμη ἡ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν εἶναι τό εὐσυμπάθητον προσκλήνυμα ὅχι μόνον τῶν ἐνταῦθα κατοί-
κων, ἀλλὰ καὶ ὄλων τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς Πόλεως, οἱ ὅποιοι ἐκστατικοὶ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς των γίνονται εὐλαβεῖς πανηγυρισταὶ τῶν ἐξόχων ἐκείνων παλαιῶν λιτανειῶν καὶ ἐνδό-
ξων ἐκδηλώσεων.

Ἡ ὄνομασία καὶ ὁ χῶρος τῶν Βλαχερνῶν

Εἶναι πολλαὶ αἱ ἐκδοχαὶ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τοπωνυμίου Βλαχέρναι.

Μερικοὶ εὐφάνταστοι ἰσχυρίσθησαν ὅτι τό ὄνομα Βλαχέρ-
ναι προῆλθεν ἀπὸ τὰς παλαμύδας, πού ἐψαρεύοντο εἰς τὴν ἐκεῖ
παραλίαν.

Εἰς τὴν λατινικὴν αἱ παλαμύδες λέγονται λακέρναι καὶ ἐκ
παραφθορᾶς Βλαχέρναι.

Τὴν γνώμην αὐτὴν παραδέχεται ὁ Σκαρλᾶτος Βυζάντιος¹
ἀναφερόμενος εἰς τόν Θεοφύλακτον τόν ἀντιγραφέα.

Ὁ περίφημος γεωγράφος τῆς ἀρχαιότητος Στράβων² ἐξι-
στορῶν τὰ τοῦ Κερατείου Κόλπου λέγει ὅτι ὁ κόλπος ἀρχίζει
εὐθύς ἀμέσως ἀπὸ το τεῖχος τοῦ Βυζαντίου (πρόκειται περὶ τοῦ
τείχους τοῦ Βύζαντος), προχωρεῖ πρὸς τὴν δύσιν περὶ τὰ ἐξήκο-
ντα στάδια καὶ ὁμοιάζει μέ κέρας ἐλάφου. Σχίζεται εἰς μικροτέ-
ρους κόλπους ἐν εἴδει κλάδων, μέσα εἰς τοὺς ὁποίους εἰσχωροῦν
αἱ παλαμύδες καὶ ψαρεύονται εὐκόλως. Εἰς τοῦτο συντελοῦν τὰ

1. Σκαρλάτου Βυζαντίου: Κωνσταντινούπολις 1351, Τόμος Α', σ. 583.

2. ΚΑΓΓ: Ἱστορικά σημειώματα περὶ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως
τῆς Θεοτόκου τοῦ Παλίνου, ἔκδοσις «Πυρσοῦ» 1959, σ. 15.

ρεύματα και ἡ στενότης τῶν κόλπων καθὼς καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἰχθύων ὥστε νὰ συλλαμβάνονται ἀκόμη καὶ διὰ τῶν χειρῶν.

Ἀπὸ τὴν περιγραφὴν αὐτὴν μανθάνομεν ὅτι αἱ παλαμύδες εἰσήρχοντο εἰς πολλοὺς κόλπους, ἐν τούτοις οἱ κόλποι αὐτοὶ δὲν ὠνομάσθησαν «παλαμύδες ἢ λακέρναι ἢ Βλαχέρναι», παρὰ μόνον ὁ εἰς τὰ ἀριστερὰ τοῦ μυχοῦ τοῦ Κερατείου κόλπου χῶρος.

Ὁ Κωδινὸς ἀναφέρει διαφόρους ἐτυμολογίας προγενεστέρων χρονογράφων.

«Ὅτι βλάχνα ἦσαν ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ καὶ ἐξεκόπησαν».

«Ὅτι λακκώδης ἦν ὁ τόπος καὶ διὰ τὸ εἶναι ἐν αὐτῷ πολλὰ ὕδατα».

«Ὅτι βλάχου τινὸς κέρμα ἦν ἐκεῖσε». «Αἱ Βλαχέρναι» πράγματι ἦσαν μιά περιοχὴ ἐκτὸς τοῦ χερσαίου τείχους Θεοδοσίου του Β' μέ πόσιμα ὕδατα καὶ μέ ἄφθονον καὶ πλουσίαν βλάστησιν. Ἐνδεχόμενον καὶ ἡ ὀνομασία νὰ προέρχεται ἀπὸ τὰ βλάχνα³ ἢ καὶ ἀπὸ τὸν φόνον βλάχου τινὸς, ἀφοῦ ἡ περιοχὴ ἀσφαλῶς θὰ κατωκεῖτο καὶ ἀπὸ βλάχους, δηλαδὴ βοσκούς. Ὁ χρησμός ποῦ ἔδωσε τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος τῷ 657 π.Χ. εἰς τοὺς Μεγαρεῖς, ὅταν θὰ ἤρχοντο νὰ οἰκίσουν τὸ Βυζάντιον, εἶναι πολὺ ἐκφραστικὸς διὰ τὸν τότε σχηματισμὸν τοῦ ἐδάφους⁴.

«Εὐτυχεῖς ὅσοι κατοικήσουν
τὴν ἱερὴν ἐκείνην Πόλιν
τὴν Θρακικὴν ἀκτὴν
πού ποτίζεται μέ ἄφθονα ὕδατα
εἰς τὸ ἄνοιγμα ἐκεῖ τοῦ πόντου
ὅπου δύο σκύλακες
πίνουν νερόν ἀπὸ τὴν θάλασσαν
καὶ ὅπου τὸ φάρι καὶ τὸ ἐλάφι
μαζὶ βόσκουν εἰς τὸν ἴδιον τόπον».

3. Βλάχον - πτέρης (φτέρη).

4. Σκαρλάτου Βυζαντίου: ὄπ. παρ. σ. 43.

Τήν εποχήν εκείνην, τόν 7ον π.Χ. αἰώνα, ὁ τόπος ἦτο γνωστός διά τό πλῆθος τῶν ἰχθύων καί τῶν κυνηγεσίων, ὥστε μέ τόν χρησμόν τοῦ μαντείου οἱ Μεγαρεῖς ἐξεκίνησαν καί ἐγκατεστάθησαν εἰς τόν μυχόν τοῦ Κερατείου Κόλπου.

Ὁ Διονύσιος ὁ Βυζάντιος εἰς τό ἔργον του «*Ἀνάπλους Βοσπόρου*»⁵ περιγράφει τάς δύο ἀκτάς τοῦ Κερατείου καθῶς καί τοῦ Βοσπόρου καί ἀναφέρει τά ἐπ' αὐτῶν τοπωνύμια καί ἄλλας σχετικές πολυτίμους πληροφορίας. Ἐκεῖ πρός τό βάθος τοῦ Κερατείου Κόλπου εἰς τήν ἀριστεράν παραλίαν ἀπαριθμεῖ τέσσαρα χωρία τῆς Σαπρᾶς θαλάσσης, ὅπου, ὡς εἶδωμεν καί εἰς τήν εποχήν τοῦ Στράβωνος, ἐψαρευόντο πολλά ψάρια.

Πρῶτον χωρίον «*τό Πολυρρήτιον*» πού ὠνομάσθη ἀπό κάποιον ἄνδρα Πολύρρητον.

Δεύτερον χωρίον «*Ἡ Βαθεῖα Σκοπιά*» πρός τό βάθος τῆς θαλάσσης.

Τρίτον χωρίον «*Αἱ Βλαχέρναι*», ὄνομα βαρβαρικό, πού προέρχεται ἀπό τό ὄνομα ἑνός ἐκ τῶν βασιλέων του.

Καί τέταρτον «*τό Ὑπαλῶδες*» κ.τ.λ.

Ἐάν παραδεχθῶμεν ὅτι τό ἀρχαῖον Πολυρρήτιον κατεῖχε τά περί τό σημερινόν Παλῖνον καί Ἄιβάν σαράϊ μέρη, τότε πρέπει νά δεχθῶμεν ὅτι ἡ Βαθεῖα Σκοπιά καί αἱ Βλαχέρναι ἐπεξετείνοντο πρός τό σημερινόν Δεφτερδάρ καί τό Ἐγιούπ.

Φρονοῦμεν ὅτι, κατά τήν εποχήν τοῦ Διονυσίου τοῦ Βυζαντίου καί ἀρχαιότερον ἀκόμη, αἱ Βλαχέρναι ἔπρεπε νά ἦσαν μέγας εἰς ἕκτασιν συνοικισμός, διά νά ἔχουν βασιλέα καί ἀπό τό ὄνομα ἑνός ἐκ τῶν βασιλέων νά λάβῃ καί τήν ὀνομασίαν ὀλόκληρος ἡ περιοχή.

* * *

5. Παρίσιοι 1874, σ. 104.

Εἰς τὰς Βλαχέρνας κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ 5ου μ.Χ. αἰῶνος, δύο ἐξέχουσαι φυσιογνωμίαι, ὁ περιφημος μάγιστρος Παυλῖνος κτίζει τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ καὶ ἡ βασιλίσσα Πουλχερία τὸν ναὸν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου. Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ ναοὶ ἦσαν ἔξω τῶν χερσαίων τειχῶν τῆς Πόλεως.

Ὁ ἀρχαῖος αὐτὸς ναὸς τῆς Θεοτόκου, ὁ ὁποῖος ἐκάη τὸ 1434 καὶ μετὰ τὴν Ἄλωσιν κατεδαφίσθη, εὕρισκετο εἰς τὸν χῶρον πού κατέχει τώρα ὁ ναὸς τοῦ ἱεροῦ ἀγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, ἐν τούτοις ὅμως, βλέπομεν ὅτι τὸ σημερινὸν ἀγίασμα εὕρισκεται μέσα εἰς τὰ χερσαῖα τείχη τῆς Πόλεως. Ἴδου ἡ ἐξήγησις:

Ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος τὸ 627, ἐν ἔτος μετὰ τὸ ἐξαίρετον θαῦμα τῆς Παναγίας, πού κατέστρεψε τὸν στόλον τῶν Ἀβάρων (07.08.626) καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν τῆς Πόλεως καὶ νὰ φύγουν, διέταξεν ὅπως ὁ ναὸς τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου συμπεριληφθῆ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, διὰ τῆς κατασκευῆς προσθέτου τείχους.

Τὸ τεῖχος αὐτὸ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ ὀπισθεν μέρος τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Ξυλοπόρτης, ἀποτελεῖ, συνέχειαν τοῦ θαλασσοῦ τείχους, φθάνει μέχρι τὸ Ἐἰβάν σαράϊ καὶ κάμπτεται πρὸς νότον μέχρι τοῦ τεχνητοῦ λόφου τῶν ἀνακτόρων τῶν Βλαχερνῶν, ὅπου τὸ σημερινὸν Αἰβάζ ἐφέντη τζαμισῆ.

Ὁ ἀρχαῖος ναὸς τῆς Θεοτόκου μέ τὸ νέον περιτείχισμα διετήρησε τὴν ἀρχαίαν ὀνομασίαν τῶν Βλαχερνῶν καὶ ἐντὸς τοῦ τείχους. Ἀπὸ τοῦ ναοῦ τούτου ὠνομάσθησαν καὶ τὰ οἰκοδομηθέντα παλάτια καὶ ὅλος ὁ υπερκείμενος λόφος.

Ἐπίσης ἀπὸ τῆς Θεοτόκου τῶν Βλαχερνῶν μετεδόθη τὸ ὄνομα «Βλαχέρναι» ὡς κύριον, μεταξύ τῶν εὐλαβῶν χριστιανῶν γυναικῶν.

Μετὰ τὸ κτίσιμον τοῦ τείχους τοῦ Ἡρακλείου σὺν τῷ χρόνῳ ὁ ἔξω τῶν τειχῶν χῶρος, ἀπὸ Δεφτερδάρ - Ἐγιούπ -

Σιλιχτάρ Άγᾶ, ἔπαυσε νά φέρη τήν ὀνομασίαν Βλαχέρναι καί ἔφερεν ἄλλα ὀνόματα ὡς Παυλίνου, Κοσμίδιον κ.τ.λ.

Ὁ ἀείμνηστος καί μακαριστός καθηγητής μου Ἰ.Β. Παπαδόπουλος⁶ διαβλέπει ὅτι τό ἐτυμολογικόν τοῦ ὀνόματος Βλαχέρναι ἔχει σχέσιν μέ τήν ὀλόσωμον μαρμαρίνην εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, πού εὐρίσκετο εἰς τό ἀρχαῖον ἀγίασμα (λοῦσμα) τῶν Βλαχερνῶν, ἀπό τās χείρας τῆς ὁποίας ἔρρεε τό ἀγίασμα. Ἐντός τοῦ ἰδίου λούσματος ὑπῆρχε καί τό ἐκτύπωμα τῆς χειρός τῆς Παναγίας, ἡ περιφέρεια τοῦ ὁποίου ἦτο κοσμημένη μέ ἄργυρον.

Ὁ λαός, ὅταν εὐρεθῆ εἰς δυσκόλους περιστάσεις τοῦ βίου του, ἐπικαλεῖται τήν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ καί τῆς Παναγίας.

«Βάλε τό χέρι σου Θεέ μου».

«Βάλε τό χέρι σου Παναγία μου»

Βεβαίως δέν εὐσταθεῖ ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως Βλαχέρναι ἀπό τό βάλε χεῖρα «Βλαχέρνα», ἐν τούτοις ὁμως ὑπάρχει κάποια βάσις ἀληθείας μέ τās χείρας τῆς Θεοτόκου τοῦ λούσματος, αἱ ὁποῖαι καί συνετέλεσαν εἰς τόν θρῦλον αὐτόν.

Διά τήν ἐρμηνείαν τῆς ὑπάρξεως τῆς χειρός τῆς Παναγίας εἶναι ἐπάναγκες ὅπως ἀναφέρωμεν ὀλίγα τινά διά τήν ἐν τῷ κόσμῳ ἐπικρατήσασαν ιδέαν «τῆς χειρός τῆς Θεοτόκου».

Τά τείχη τῶν Βλαχερνῶν

Ὁλόκληρος ὁ χῶρος τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κωνσταντίνου διετέλει τό κατ' ἀρχάς ἐκτός τῶν τειχῶν τῆς Πόλεως. Δηλαδή τό Θεοδοσιακόν τεῖχος δέν περιελάμβανε καί τόν χῶρον τοῦτον, ἀλλά φθάνον, προερχόμενον ἀπό τοῦ Ἑπταπυργίου μέχρι τοῦ ἀνακτόρου τούτου, ἠκολούθει εὐθύ τόν

6. Ἰ.Β. Παπαδοπούλου: Αἱ Βλαχέρναι: Κωνσταντινούπολις 1920, σ. 7.

δρόμον του μέχρι τῆς Λόντζας προχωροῦν εἰς δύο σκέλη παράλληλα, διπλοῦν δηλονότι, εὐρυνόμενον σημαντικῶς περί τό βόρειον αὐτοῦ ἄκρον ἦτοι εἰς τήν Λόντζαν, ὡς εἶδομεν καί ἄνωτέρω, προκειμένου περί τῆς περιγραφῆς τοῦ ἄνω χώρου τῶν Βλαχερνῶν. Δέν βλέπω δέ τόν λόγον διὰ τόν ὁποῖον ἐκτός τῶν ἡμετέρων καί ὁ Mordtmann καί ὁ Millingen θέτουν αὐτό ἔτι ἀναλυτικώτερον, παριστάνοντας αὐτό ὡς ἀρχόμενον μέν ἀπό τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κωνσταντίνου, καταλήγον δέ περί τόν Παλατᾶν εἰς τήν Πύλην τοῦ Κυνηγοῦ. Τό τοιοῦτον ἀντιστρατεύεται καί πρὸς τήν φοράν τοῦ τείχους τοῦ καθήκοντος μέχρι τῆς Λόντζας καί τά ὁποῖα ὠρισμένως εἶναι σημαντικώτατα, ἀλλά καί πρὸς αὐτήν τήν διεύθυνσιν τήν ὁποῖαν θά ἐλάμβανεν ἡ τάφος προεκτεινομένη ἀπό τοῦ σημείου ἀπό τοῦ ὁποῖου σταματᾷ ἀποτόμως παρά τό ρηθῆν ἀνάκτορον. Ὅτι δέ ἡ τάφος ἐξηκολούθει νά κατέρχεται πρὸς τὰς Βλαχέρνας, παραλλήλως πρὸς τό τεῖχος τό ὁποῖον δέχομαι ὡς τό Θεοδοσιακόν, μαρτυρεῖται τρανῶς καί ἀπό τήν προσωνομίαν τῆς σημερινῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἐγρη-Καποῦ, καλουμένης Παναγίας τῆς Σούδας. Ὀνομάσθη δέ τῆς Σούδας ἀπλούστατα διότι παρά τοῖς Βυζαντινοῖς σούδα σημαίνει τάφος, ἐδῶ δέ πού διήρχετο ποτέ ἡ τάφος τοῦ Θεοδοσιακοῦ τείχους.

Τό Θεοδοσιακόν τεῖχος φθάνουν μέχρι τῆς Λόντζας ἐσταμάτα ἐκεῖ καί εἶτα ἐτρέπετο πρὸς ἀνατολάς συναντῶν παρά τήν Πύλην τοῦ Κυνηγοῦ τήν συνέχειαν τοῦ παρά τόν Κεράτειον Θεοδοσιακοῦ τείχους.

Κατά τό Πασχάλιον χρονικόν καί τόν Πισίδην⁷, ὁ Ἡράκλειος ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῶν Ἀβάρων περιέλαβε διὰ τείχους καί τόν χώρον τοῦτον, ὡς νῦν σήμερον περιτειχισμένος ὄρᾳται.

7. Πρὸβλ. *I.B. Παπαδοπούλου*: Les Citernes a ciei ouvert et le fosse des murailles de Byzance C - ple 1919.

Περιέλαβε δέ τό Ἡράκλειον τείχος ἀφ' ἑνός μὲν λωρίδα γῆς ἀναχωροῦσαν ἀπό τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Κωνσταντίνου καί χωροῦσαν μέχρι τῶν Βλαχερνῶν, ἔχουσαν μέγιστον πλάτος παρά τήν Καλυγαρίαν πύλην μέτρα 150, ἀφ' ἑτέρου δέ παρά τόν Κεράτειον λωρίδα γῆς ἀναχωροῦσαν ἀπό τοῦ Πυλῶνος τῶν Βλαχερνῶν, ἔνθα ἔχει πλάτος περίπου 120 μέτρα, καί βαίνουσαν στενουμένην μέχρι τῆς Πύλης τοῦ Κυνηγοῦ. Τό τείχος τοῦτο ἀνηγέρθη τῷ 625, κατά τό 15ον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου. Οὐδεμία ἐπιγραφή δηλοῖ τό πρᾶγμα, αἱ δέ ὑπάρχουσαι μαρτυρίαι προέρχονται ἀπό τοῦ φιλολογικοῦ ἐδάφους.

Διακόσια περίπου ἔτη βραδύτερον ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Ἀρμένιος ἀνήγειρε νέον τείχος πρὸς τό ἄκρον τοῦ δυτικοῦ τείχους τῶν Βλαχερνῶν μήκους ἑκατό μέτρων, ὅπερ προτάσσεται πρὸ τοῦ μεγάλου Πυλῶνος, ὃν καί προστατεύει, καί ἄρχεται ἀπό τῆς νοτίου πλευρᾶς τοῦ μεγάλου Πύργου καί περιλαμβάνει καί τήν πρὸς τόν Κεράτειον γωνίαν τοῦ Ἡρακλείου τείχους προχωροῦν καί πρὸς τήν πλευράν ταύτην ἐπιτι διάστημα.

Ἐξῶθεν καί πρὸ πάντων ἔσωθεν τοῦ τείχους τοῦ Λέοντος ἐγένετο σημαντική ἐπιχωμάτωσις, εἰς τρόπον ὥστε ἡ πύλη του, ἡ ἀνταποκρινομένη πρὸς τόν μέγαν Πυλῶνα τῶν Βλαχερνῶν, εἶναι κατακεχωσμένη. Ἐξῶθεν τοῦ τείχους τούτου ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὠρυξε, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἀνώνυμος Συγγραφεύς⁸, καί τάφρον εὐρείαν, καίτοι ἡ ὀχυρωματικὴ τοῦ Ἡρακλείου τείχους δέν παρεδέχθη τήν χρῆσιν τῆς τάφρου⁹.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἀφορώντων τό τείχος τῶν Βλαχερνῶν προσθέτω καί τοῦτο, ὅτι δύο βραχίονες τείχους ὀρμώμενοι ἀπό τήν πρὸς τήν Κεράτειον πρόσοψιν τοῦ τείχους τοῦ

8. Ἀνώνυμος, σ. 348.

9. Πρὸβλ. *Γ.Β. Παπαδοπούλου*: ὄπ. παρ.

Ἡρακλείου ἐχώρουν μέχρι τῆς θαλάσσης, περικλείοντες οὕτω ἅπασαν σχεδόν τὴν ἀπεριτείχιστον παραλίαν τῶν Βλαχερνῶν. Ὁ μὲν εἷς τῶν βραχιόνων τούτων ἀνεχώρει ἀπὸ τὸν δεύτερον Πύργον δεξιὰ τῷ εἰσιόντι εἰς τὴν Κοιλιομένην πόρταν (Εἰβάν Σεράϊ Καποῦ). Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ κλεινοῦ Πατριάρχου Κωνσταντίνου ἐσώζετο τὸ τεῖχος τοῦτο, ὡς καὶ ἡ πύλη του ἡ ἐπιτρέπουσα τὴν εἰς Ἐγιοῦπ μετάβασιν, τὴν ἀναφέρει δὲ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ξυλόπορτα. Σήμερον ἐλάχιστον τμήμα τοῦ τείχους τούτου δεικνύον τὴν ἀφετηρίαν του παρατηρεῖται περὶ τὸν ρηθέντα Πύργον, εἶναι δὲ χαμηλόν, ὅπως τὸ σημεῖο ὁ Πατριάρχης. Ὁ ἕτερος βραχίον ἀνεχώρει ὀλίγον ἀνατολικώτερον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τοῦ Κανάβη, πρὸς τὴν Πύλην τοῦ Κυνηγοῦ. Οὗτος ἦτο πολυτελέστατα οἰκοδομημένος δι' ὀγκολίθων ἑνός καὶ δύο μέτρων ἐκ μαρμάρου μαλακοῦ, ὡς τὸ μαρτυρεῖ ὁ Πύργος ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ὠρμάτο καὶ τὸ διασωζόμενον παρὰ τὸν Πύργον τοῦτον τμήμα του. Τὸ περίεργον ὁμως εἶναι ὅτι αὐτὴν ἐδῶ μόνον τὴν συνοικίαν ἀποκλειστικῶς οἱ περιοικοὶ ὀνομάζουν Ξυλόπορταν.

Ὁ Ναός καὶ τὸ Ἁγίασμα τῶν Βλαχερνῶν

Τόσον ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος ὅσον καὶ ὁ Πασπάτης, παρασυρόμενοι ἀπὸ τὴν ὁμόφωνον σχεδόν γνώμην τῶν Βυζαντινῶν ἱστορικῶν, ἰδρύτριαν τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν θεωροῦσι τὴν βασιλίσσαν Πουλχερίαν, ὡς κτίσασαν αὐτόν κατὰ τὸ ἔτος 435, ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Μαρκιανοῦ¹⁰. Εἶναι δὲ ἀξιοπερίεργον πῶς ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος παρεξηγεῖ τὴν πολῦτιμον ἐπὶ τοῦ προκειμένου μαρτυρίαν τοῦ Προκοπίου, ὑπολαμβάνων τὸν ἱστορικόν τοῦτον ὡς ἀπονέμοντα τὴν κτίσιν τοῦ ναοῦ εἰς τὸν Ἰουστινιανόν. Ἡ παρεξήγησις αὕτη προκύπτει, εἰκάζω ἐκ

10. Σκαρλάτου Βυζαντίου: ὅπ. παρ. σ. 585. - Πασπάτης: σ. 391.

τῆς προσπαθείας ἦν καταβάλλει ὁ σοφός ἀνὴρ ὅπως συνδυάσῃ τὴν κτίσιν τοῦ ναοῦ ὑπὸ τῆς Πουλχερίας καὶ τὴν ὑπὸ Ἰουστίνου τοῦ Β' γενομένην ἐπαύξησιν αὐτοῦ διὰ τῆς προσθήκης δύο ἀψίδων, καθὰ μαρτυροῦσι καὶ οἱ τὴν Πουλχερίαν φέροντες ὡς ἰδρύτριαν τοῦ ναοῦ, φαίνεται δέ ἐκ τούτου ὅτι διέλαθε τὴν προσοχὴν του ἢ ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ Προκοπίου ἐνυπάρχουσα παρένθεσις. Ἰδοὺ τὸ κείμενον ἐπὶ λέξει: «Τόν μὲν οὖν ἕνα τῆς Θεοτόκου νεῶν ὠκοδομήσατο πρό τοῦ περιβόλου ἐν χώρῳ καλουμένῳ Βλαχέρναις (αὐτῷ γάρ λογιστέον καὶ τὰ Ἰουστίνῳ εἰργασμένα τῷ θεῷ ἐπὶ καὶ αὐτοῦ τὴν βασιλείαν κατ' ἐξουσίαν διωκεῖτο)»¹¹. Ἡ παρένθεσις λοιπὸν μᾶς δηλοῖ ὅτι τὸν ναὸν ἀνήγειρεν οὐχὶ ὁ Ἰουστινιανός, ἀλλ' ὁ θεῖός τοῦ Ἰουστίνου ὁ Α'. Δύο ἐπιγράμματα, τὰ νῦν σωζόμενα ἐν τῇ ἀνθολογίᾳ, διαλευκαίνουσι τελείως τὴν κατάστασιν.

Τὰ ἐπιγράμματα ταῦτα ἔχουσιν ὡς ἐξῆς:

Ἐπίγραμμα Α'

Θεῖος Ἰουστίνος Σοφίας πόσις, ᾧ πόρε Χριστός
πάντα διορθοῦσθαι, καὶ κλέος πολέμοις,
Μητρός ἀπειρογάμοιο δόμον σκάζοντα νοήσας,
σαθρόν ἀποσκεδάσας τευξέ μιν ἀσφαλέως.

Ἐπίγραμμα Β'

Ὁ πρὶν Ἰουστίνος περικαλλέα δείματο νηὸν
τοῦτον μητρί Θεοῦ, κάλλει λαμπόμενον.
Ὅπλοτέρος δέ μετ' αὐτόν Ἰουστίνος βασιλεύων,
κρείσσονα τῆς προτέρης ὤπασεν ἀγλαΐην.

11. Προκοπίου: Περί κτισμάτων, σ. 184.

Τό άξιοπεριεργότερον δέ εἶναι ὅτι, ἐνῶ ὁ Σκαρλᾶτος Βυζάντιος ἀναφέρει ἀμφότερα τά ἐπιγράμματα, δέν φθάνει εἰς τά ἀκόλουθα ὄλως φυσικά συμπεράσματα, ὅτι δηλαδή τόν ναόν ἔκτισεν Ἰουστίνος ὁ Α', ὁ θεῖος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τάς δέ δύο ἀψίδας προσέθηκεν ἐπισκευάσας τόν ναόν ὁ Ἰουστίνος ὁ Β', ὁ σύζυγος Σοφίας τῆς ἐπικαλουμένης λωβῆς καί ἡ φυσική ἄλλωστε αὐτή λύσις ἄριστα συμβιβάζεται καί μέ τήν μαρτυρίαν τοῦ Προκοπίου.

Κατά τά ἀνωτέρω λοιπόν δέν μένει σκιά ἀμφιβολίας ὅτι ἰδρυτής τοῦ ναοῦ εἶναι ὁ Ἰουστίνος ὁ Α'¹².

Τό Ἁγίασμα

Ἡ βασιλεις τάξις¹³ παρέχει τελείαν περιγραφὴν τοῦ συγκροτήματος τούτου, εἰς τό κεφάλαιον «Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῶν δεσποτῶν ἀπιόντων λούσασθαι ἐν Βλαχέρναις» δηλαδή «Ποία τάξις πρέπει νά τηρεῖται ὅταν οἱ βασιλεῖς ἐπῆγαινον εἰς τάς Βλαχέρνας διὰ νά λουσοῦν». Ἄς παρακολουθήσωμεν τό κείμενον ἀπλοποιημένον καί ἀναπτυγμένον.

Ὁ Βασιλεύς διὰ νά μεταβῆ καί λουσθῆ εἰς τάς Βλαχέρνας ἔπρεπε νά εἶναι ἡμέρα Παρασκευή. Πολύ πρωῖ μέ τήν ἀνατολήν τοῦ ἡλίου, ὅλοι οἱ συγκλητικοί φοροῦντες «σκαραμάγγια», φορέματα χονδρά κατάλληλα διὰ θαλασσίαν ἐκδρομήν, ἤρχοντο εἰς τάς Βλαχέρνας διὰ νά ὑποδεχθοῦν τόν βασιλέα, εἰς τόν τόπον ὅπου θά προσωρμίζετο τό πλοῖον πού θά ἔφερε τόν βασιλέα. Ὁ βασιλεύς ἀπό τό «Ἱερόν Παλάτιον» (πού ὑψώνετο ἐκεῖ, ὅπου σήμερον τό τέμενος Σουλτάν Ἀχμέτ), φορεμένος καί αὐτός σκαραμάγγιον, εἰσῆρχετο εἰς τόν «δρόμονα» – τό βασιλικόν εὐδρομον πλοῖον – μαζύ μέ τούς οἰκιακοῦς του θεράποντας,

12. Εἰς τοῦτο συμφωνεῖ καί ὁ Μ. Χαρτοφύλαξ Μ. Γεδεών.

13. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου: Βασιλεις Τάξις. Τόμ. 1, σ. 551, Βόννης.

πού ἦσαν ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου, ὁ πρωτοασκηρήτης¹⁴, ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων, ὁ ἑταιριάρχης¹⁵ καὶ ὁ δρουγγάριος¹⁶, τῆς βίγλας¹⁷ καί, ἀφοῦ ἔκαμπτε τὴν Βοσπόριον ἄκραν, διέπλεε τὸν Κεράτειον καὶ προσωρμίζετο εἰς τὴν «Κοιλιωμένην» παραλίαν Πόρταν (Ἀϊβάν Σαραί καπουσου) τοῦ θαλασσίου τείχους, ὅπου ἀνέμενον αὐτόν οἱ συγκλητικοί. Ἐξω ἀπὸ τὴν πόρταν, εἰς τὸ δεξιόν μέρος τῆς βασιλικῆς εἰσόδου, ὑπεδέχοντο τὸν βασιλέα οἱ μάγιστροι, οἱ πατρίκιοι καὶ οἱ ὀφικιάλοι, ἐνῶ εἰς τὸ ἀριστερόν μέρος ἐστέκοντο τὰ βασιλικά σελλάρια¹⁸ καὶ ὅταν ἐπλησίαζεν ὁ βασιλεὺς πρὸς αὐτούς ἔπιπτον ὄλοι καὶ προσεκύνουν τὸν βασιλέα ἢ τοὺς βασιλεῖς, ἐάν ὑπῆρχον συμβασιλεῖς.

Ὁ βασιλεὺς ἐλάμβανε τὸ ἀγίασμα καὶ εἰσήρχετο μέσα εἰς τὸν κόλυμβον καί, ἀφοῦ ἐγίνετο ἐκτενῆς δέησις, κατεδύετο τρίς ἐντὸς τοῦ ἡγιασμένου ὕδατος καὶ ἐξήρχετο καὶ ἀνήρχετο εἰς τὸ ἀποδυτόν καὶ ἐνεδύετο τὰ ἐνδύματά του κατὰ τὴν συνήθειαν καὶ ἐξήρχετο μαζί του καὶ ἡ μυστικὴ του τάξις. Ἐξω ἀπὸ τὸ μονόθυρον τοῦ λούσματος ὅπου ἐστέκοντο οἱ πραιπόσιτοι καὶ ἤρχοντο τὸν βασιλέα, ἐστέκετο καὶ ὁ γηρακόμος τοῦ Εὐγενίου καὶ ἔδιδε εἰς τὸν διερχόμενον βασιλέα τὰς εὐλογίας¹⁹. Ἐκεῖ πού ἐστέκετο ὁ βασιλεὺς εὐρίσκοντο οἱ τοῦ κουβουκλείου, οἱ μαγλαβίται²⁰ καὶ οἱ τῆς ἑταιρείας.

Ὁ βασιλεὺς, ἐάν ἤθελε, διέταζε καὶ ἐπήγαιεν ἔφιππος εἰς τὴν Πηγὴ (Βαλουκλῆ) ἢ ἄλλαχοῦ. Ἐάν πάλιν ἤθελε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ ἱερόν Παλάτιον ἢ ἄλλαχοῦ διὰ θαλάσσης, ἐπεβιβάζετο εἰς τὸν δρόμονα.

14. Πρωτοασκηρήτης: ἀρχιγραμματεὺς.

15. Ἐταιριάρχης: ἀρχηγός τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς.

16. Δρουγγάριος: ὁ διοικητὴς δρούγγου, στρατιωτικῆς μονάδος.

17. Βίγλα: σκοπιά.

18. Σελλάριος: ἵππος δρομεὺς καὶ ἀξιωματικὸς τοῦ ἵππικοῦ.

19. Βαστακτά: εἰκόνες ἀγίων παρόμοιαι μὲ τὰ ὑπὸ τῶν σημερινῶν λαμπαδούχων περιφερόμενα ἐξαπτέρυγα.

20. Μαγλαβίτης: αὐτοκρατορικὸς σωματοφύλακας.

Ὁ Μεγάλος Ναός τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου

Κατὰ τόν Κεδρηνόν πρώτη πού ἔκτισε τόν ναόν τῶν Βλαχερνῶν ἦτο ἡ βασίλισσα Πουλχερία. «Ἐξαίρετως τόν ἐν Βλαχερναις ἀνωκοδόμησε καί τῇ Θεοτόκῳ ἀνατέθηκεν ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας Μαρκιανοῦ».

Ὁ Λέων ὁ Γραμματικός²¹ ἀναφέρει «τῷ δέ τρίτῳ ἔτει τοῦ Μαυρικίου (350 μ.Χ.) ἐκοιμήθη ἡ Πουλχερία ἣτις κτίζει τόν ναόν τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τόν ἐν τοῖς χαλκοπρατείοις καί τόν ἐν Βλαχερναις, καί τούς αὐτῶν ὀρόφους χρυσῷ ἐποίκιλε τε καί ἐκαλλώπισε».

Ὁ Κωδινός²² ἀναφέρει ἐπιπροσθέτως ὅτι κατεκόσμησεν τόν ναόν «με πολυτελῆ καί ποικίλα μάρμαρα». Ὁ ἱστορικός τῆς Ἰουστινιανείου ἐποχῆς Προκόπιος²³ μολονότι ἐγνώριζε ὅτι ὁ ναός εἶχε ἐπεσκευασθῆ ὑπό τοῦ Ἰουστίνου τοῦ Θρακός, ἀρεσκόμενος εἰς τό νά κολακεύῃ τόν Ἰουστινιανόν, ἀποδίδει τό κτίσιμον τοῦ ναοῦ εἰς αὐτόν, μέ τήν δικαιολογίαν ὅτι ὁ Ἰουστίνος εἶχε τό βασιλικόν ὄνομα, ἐνῶ ὁ ἀνεψιός του Ἰουστινιανός τήν ὄλην διαχείρισιν.

Ἀπό τό Πατριαρχικόν σιγγίλιον γράμμα Ἀνθίμου τοῦ ΣΤ', πού ἐξεδόθη τόν Μάρτιον τοῦ 1847, γίνεται γνωστόν ὅτι κατὰ τήν ἐποχὴν ἐκείνην τό ἀγίασμα τῶν Βλαχερνῶν ἐγένετο ἀφορμὴ μεγάλης διαμάχης μεταξὺ τῶν ἐνοριτῶν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Ξυλοπόρτης καί τῶν μελῶν τῆς συντεχνίας τῶν Γουναράδων, ἀμφοτέρων διεκδικούντων τήν κυριότητά του. Οἱ ἐνοριταὶ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ὑπεστήριζον τά ἑξῆς:

α) ὅτι τό ἀγίασμα ἔκειτο ἐντός τῶν ὀρίων τῆς ἐνορίας των,

21. Εὐλογία: προσφορά.

22. Βόννης, σ. 111.

23. Περί κτισμάτων, Βόννης, σ. 95. Περί κτισμάτων, Βόννης, Τόμ. Γ', σ. 184.

β) ότι οι ιερείς του ιεροῦ ναοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐξυπηρέ-
 τουν τό ἀγίασμα τελοῦντες τὰς διαφόρους ἱεράς τελετάς καί,
 γ) ότι ἡ ἀρχαία εἰκὼν τῆς Θεοτόκου τοῦ ἀγιάσματος ἐφυ-
 λάσσετο καθ' ὅλον τό ἔτος εἰς τόν Ἅγιον Δημήτριον.

Οἱ τῆς συντεχνίας τῶν Γουναράδων, ἐπειδὴ εἶχον ἐξαγο-
 ράσει ἀρκετά γήπεδα πέριξ τοῦ ἀγιάσματος, ἐθεώρουν αὐτό
 ὡς ἰδιοκτησίαν των.

Τό Πατριαρχικόν γράμμα ἔθεσε τέρμα εἰς τὴν διαμάχην
 αὐτήν, ὀρίζον ὅτι αἱ ἐκκλησίαι, τὰ ἀγίασματα καί ὅλα τὰ καθι-
 δρύματά μας δέν ἀνήκουν εἰς καμμίαν μερικὴν ἐξουσίαν ἢ
 αὐτοδιοίκητον διοίκησιν, ἀλλ' ἀφηρημένως ἀπὸ τῆς ἀλώσεως
 ἔχουν πρὸς ὅλον τό γένος τὴν ἀναφοράν.

Τό γράμμα αὐτό εἶναι ὑπογεγραμμένον ὑπὸ πέντε
 πατριαρχῶν πρώην Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Κωνσταντίνου
 τοῦ Α', τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Β', τοῦ Γρηγορίου τοῦ ΣΤ', τοῦ
 Ἀνθίμου τοῦ Δ' καί τοῦ Γερμανοῦ τοῦ Δ'.

Μία ἐπιγραφή ἐπὶ μαρμάρου μέ βαφήν, πού εὐρέθη κατὰ
 τὰς τελευταίας ἐπισκευὰς τοῦ σημερινοῦ ναοῦ, μᾶς πληροφορο-
 ρεῖ ὅτι τό 1860 ὑπῆρχεν ἐκεῖ ναός. Ἴδου τό κείμενον:

*Θεοχαρίτωτε Δέσποινα τοῦτον τόν ναόν τοῦ ἀγιάσματός
 σου περιέποντας.*

*Ὅν ἐδώρήσω πηγῆν ἰαμάτων τοῖς πίστει προστρέχουσιν
 ἄφθονα τὰ ἐλέη σου δώρησαι καί ταῖς σαῖς πρεσβείαις τῷ Θεῷ
 σου τῆς οὐρανοῦ βασιλείας ἀξίωσον.*

Ἔτος 1860 Ἰουν. 13

Συγχρόνως μέ τὴν ἐπιγραφὴν αὐτήν εἶχε τοποθετηθεῖ ἐπὶ
 μαρμάρου καί ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου, ἡ ὁποία εἰς τό ἀριστερόν
 μέρος εἶχεν τόν Ἅγιον Νικόλαον καί εἰς τό δεξιόν τόν Ἅγιον
 Ἐλευθέριον, κάτωθεν δέ «τό χιλιάρμενον», τὰ χίλια ἄρμενα τῶν
 Ἀράβων πού κατέστρεψε ἡ Παναγία.

Ἡ εἰκὼν αὐτὴ εὐρίσκετο ἄνωθεν τῆς κεντρικῆς βορείας
 εἰσόδου τοῦ ιεροῦ ἀγιάσματος, τώρα δέ ἔχει ἐντοιχισθῆ εἰς τὴν

δυτικήν πύλην τοῦ νάρθηκος. Ἐκεῖ εὐρίσκετο καί ἡ μαρμαρίνη πλάξ τοῦ 1866, ἡ ὁποία καί ἐκάλυπτε τήν προαναφερθεῖσαν τοῦ 1860 καί φέρει τήν κάτωθι ἐπιγραφήν.

«Αἶ δέ Βλαχέρναι τῇ δέ Σεπτῆς Παρθένου
 σέβας παλαιόν εὐαγέστατος δόμος·
 ἄγγιστα κλεινῶν τῆς δέ γῆς ἀνακτόρων
 ἀλλ' οὔτ' ἐκεῖνα νῦν ὄραῖν πάρεστί σοι
 καί ναός ἄρδην οἶχεται κείνων μέτα
 μίμνει δέ λουτήρ ἤτ' ἔνοικος πρὶν χάρις
 πλύνων καθαίρων ὅστις ἐν πίστει μόλη
 ἕως δέ ναός αὐθις ἰδρυθῆ μέγας
 λουτήρα τόν δέ παρθένου κλινοῖ νέον
 οἶον γ' ὄρας νιν βαῖον οὐ σμικ(ρ)ῶ πόνω
 ζῆλος πολιτῶν ἀλλά νίπτου καί φόβου

Τό ἐν τῷ πανσέπτῳ τῷ γε ἀγιάσματι ἱερόν θυσιαστήριον καθιερώθη ἐν ἔτει σωτηρίῳ αὐξς' μηνός Ἰανουαρίου καί πατριαρχεύοντος Σωφρονίου τοῦ Βυζαντίου διά τοῦ Μητροπολίτου Κρήτης Διονυσίου ἐπιστασίᾳ τῶν Γεωργίου Φωτιάδου, Ἀγγέλου Χρυσοστόμου καί Δημητρίου Νικολαΐδου».

